

Транскрипция, транслитерация или превод при някои топоними

Д-р Маргарита Димитрова, ст.н.с.
Институт за български език
m_t_dimitrova@abv.bg

В статията се изследва практиката при предаването на български топоними в туристически карти на чужд език. Наблюдава се впечатляваща пъстрота. В една карта съжителстват превод, транскрипция и транслитерация. Срещат се преводи без смисъл, транслитерация на български абривиатури, съчетаване на превод и транскрипция при един топоним. Очевидна е нуждата от уеднаквено и грамотно представяне на българските топоними, което да осигурява на чужденеца адекватно произнасяне и разбиране на смисъла.

Преди време публикувах изследване върху транслитерацията на топонимите, проведена в една карта на София на английски език. В доклада си на конференцията по случай европейската година на езиците поставих и проблеми, свързани с предаването на някои топоними на английски.

Интерес за езиковеда представляват няколко групи факти: как се предават чуждите собствени имена; как се предават приложенията към топонимите, които характеризират вида на обекта като елемент от градската среда (напр. названия като *улица*, *булевард*, *площад*, *жилищен комплекс*, *квартал* и др.), как се предават топонимите, представляващи съставни собствени имена.

Проучих пет карти на София, две карти на Пловдив и една карта на Банско. Всички те са издадени в периода 2000-2004 г., т. е. след публикуването в “Държавен вестник” на стандарта за транслитерация на кирилица в латиница във връзка с новите паспорти на българските граждани. Картите на София са на английски, а една – още на френски и на немски. Едната карта на Пловдив е на български и английски, а другата – на български и руски. Картата на Банско е на български, руски, английски и немски, но само в текстовата част; картата на самия град е само на български. Своеобразна “едноезикова” практика се наблюдава при всички карти. Въпреки че се декларира повече от един западен език, в самата карта се използва само един начин за транскрипция или транслитерация, без оглед на разликите в латиницата на различните западни езици. При някои от картите повече западни езици се използват в текстовата част. Руският език също не се прилага в самата карта – вероятно защото се разчита на познатата кирилица. В текстовата част обаче, съдържаща кратки обяснителни текстове за различните туристически обекти, руският се използва.

Обект на изследването бяха две групи факти: 1) приложенията към топонимите, които характеризират вида на назования обект като елемент от градската среда, и 2) топонимите съставни собствени имена.

И най-беглият поглед разкрива изключителната пъстрота при предаването на двете групи факти дори в една и съща карта. Често разликите са между предаването на топонима върху самата карта и предаването на същия топоним в съпътстващите текстове с най-различен характер (разположени встрани и/или на гърба на картата): обяснения, указания за туристи, справочна информация, описание на забележителности и под. Разлики съществуват и при предаването

на едно и също явление (топоним, приложение, характеризиращо вида на обекта) в една карта или в различни карти.

1) Предаване на приложенията, които характеризират вида на назования с топонима обект като елемент на градската среда

Има известна тенденция думите *улица*, *булевард* и *площад* да се превеждат на английски и да се спазва английският словоред, като се поставят след собственото име. Такава сравнително последователна практика има само в две от картите на София. Често приложението *улица* се пропуска, но видът на обекта е ясен, тъй като другите две приложения задължително се изписват. Напр.: *Preobrazhenie Sq.*; *Vuzrazhdane Sq.*; *Bulgaria Sq.*; *Velchova Zavera Sq.*; *Zahari Stoyanov Blvd.*; *Bratya Backstones Blvd.*; *Vazkressenie Blvd.*; *Lomsko shose Blvd.*; *Ekzarh Yosif St.*; *Dojran St.*; *Gurko St.*

Това далеч не означава еднотипна езикова и графична практика. Думите *street* (улица) и *square* (площад) в повечето случаи се съкращават до първите две съгласни, напр. *Sveta Nedelya Sq.*; *St. Nedelya Sq.*; *Sv. Sofia St.*, но дори в една и съща карта се срещат и съкращения, които включват три съгласни, напр. *Sveta Nedelya Sqr.*; *Filip Kutev Str.* При думата *boulevard* (булевард) практиката е по-еднотипна – предпочита се съкращение от първите четири съгласни, напр. *Rozhen Blvd.* Английската дума *avenue* не се използва изобщо.

В друга карта на София и в картата на Пловдив също са използвани съкращения на английските думи *boulevard* (булевард) и *square* (площад), но те са разположени ту след, ту пред собственото име, срв.: *Slivnitsa Blvd* и *Blvd. Kn. Maria Luiza*; *Slivnitsa Sq.* и *sq. Dzkoumaya*. В разглежданата карта на София наред със *square* (площад) се появява и съкращението *pl*, очевидно от *площад*, срв. *Nezavisimost Sq.* и *pl. Bulgaria*.

В останалите две карти на София се предпочитат съкращения от българските думи *площад*, *булевард* и евентуално *улица*, но транслитерирани на латиница. Срв.: *bul. Lomsko sose*; *bul. Car Boris III*; *bul. Balgarija* и: *Pl. Slavejkov*; *pl. Ruski pametnik*.

В текстовата си част картата на Банско стриктно следва обявените чужди езици при отбелязването на адресите на обектите, срв. *Pirin Str.*; *Demokratsia Square*; *Nikola Wapzarow Platz*.

Интерес представляват начините за отбелязване на приложенията *жилищен комплекс*, *квартал* и *вилна зона*. Тук пъстротата е впечатляваща. Може да се говори за два основни типа – превод и транслитерация. При превода за *квартал* се използва английската дума *quarter*, а за *жилищен комплекс* – английската дума *complex*. Изписването включва може би всички възможни начини: цяло изписване на думата, съкращение на първата сричка, съкращение на първата буква, съкращение на първата и последната буква, а и при словоредата няма последователност. Срв.: *Nadezhda Compl* - *Nadezdha C-x* - *Complex Drouzhba*; *Knyazhevo Quarter* - *Boyana Q*. Изразът *вилна зона* се превежда като *villa zone* и се изписва след собственото име без съкращения, срв.: *Boukera Villa Zone*; *Kinocentara Villa Zone*. При транслитерацията названията *квартал* и *жилищен комплекс* винаги са съкратени – на практика се транслитерира не названието, а неговото съкращение, срв.: *zk Obelja*; *zk Iztok*; *kv Gorubljanе*; *kv Dragalevci*. Названието *вилна зона* се среща изписано изцяло или със съкратена първа дума, срв.: *Vilna zona Kinocentār* и *v. zona Kilitе*.

Само в текстовата част от картата на Пловдив при описанието на маршрута на маршрутните таксите вместо названията *квартал* и *жилищен комплекс* се появява английската дума *district*, и то винаги след собственото име и винаги несъкратена, напр.: *Trakia District; Skobeleva Maika District*.

2) Топоними съставни собствени имена

В проучените карти цари голямо разнообразие. Могат да се обособят два основни начина за представяне на съставните собствени имена – превод и транслитерация. Нито една карта обаче не е напълно последователна. Най-странни са три случая. Сравнително по-малко са случаите, при които начинът на представяне на топонима върху картата и в текстовата част не съвпадат. Повече са случаите, при които в един топоним са съчетани превод и транслитерация. Последният странен начин на предаване на топонимите е, когато при еднотипни названия веднъж се прилага превод, а друг път – транслитерация или комбинация от транслитерация и превод. Най-често се превеждат названията на по-важните за туриста обекти от градската среда, а названията на помаловажните обекти се транслитерират въпреки еднаквата езикова организация. Към задължително представените в картите обекти спадат гарите. Названието *Централна гара София* е транслитерирано в една от картите - *Centralna gara Sofija*, а в повечето е преведено: *Central Railway Station*. Появява се обаче и френското *Gare Centrale Sofia* в карта на английски. Названието на площада пред гарата обаче винаги е транслитерирано, напр. *pl. Predgarov*; но и тавтологичното: *Predgarov Ploshtad Sq.* При по-малките софийски гари и автогари практиката е по-разнообразна. Напр. названието на гара Надежда се превежда: *Nadezhda Railway Station*. Названията на гара София-север и Автогара Север представляват комбинация от превод и транслитерация, срв. *Sofiya Sever Station; Sever Bus Station*. Улиците и площадите обаче, които са съставни собствени имена (по името на гарите или от друг вид), винаги се транслитерират, срв.: *Stochna Gara Blvd.; pl. Stočna gara; Stochna Gara Sq.; Purva Bulgarska Armia; Luvov most*. Подобна е практиката и в картата на Пловдив на английски език. Названието на Централната гара е преведено: *Central Railway Station*; названието на площада пред нея е транскрибирано: *Garata Sq.* Названието на Автогара Юг представлява комбинация от транслитерация и превод: *Yug Bus Station*. В картата на Банско на английски език се наблюдава същата практика: *Гара Банско – Bansko Station; Сп. Баня – Banja Station; гара Добринище – Dobrinishte Station*.

При названията на обекти, свързани с културата, също цари пъстрота: транслитерация, превод или комбинация от двете практики. Срв. напр. названията на музеи: *Ethnografical Museum; Arheological Museum; Nacionalen istoričeski mizej - Museum of History; Nacionalen muzej Zemjata I Horata - Zemyata I Horata National Muzeum - Earth and Man National Museum*. Названията на други обекти с културно предназначение също се предават нееднотипно. Превод и транслитерация съжителстват дори в една карта при различни наименования. Срв.: *Narodna Biblioteka - National Library; Naroden teatăr - National Theatre; Nacionalna hudizestvena galleria - National Art Gallery; National Opera - Sofijska opera; National Palace of Culture – NDK*. Адекватността на превода засега оставям без коментар.

Липсата на единен принцип личи ясно при названията на висши учебни заведения. Успоредно с превода - *Military Academy; Medical Academy; Sofia University; Technical University* - се прилага транслитерация: *Medicinska akademija; Medicinski universitet; Tehniceski universitet; Sofijski universitet*, а в някои случаи се транслитерира абривиатурата, изградена според българското название, напр.: *UASG; SU; VMA; SU Matematičeski facultet; SU Fizičeski facultet*. Едни от най-забавните примери са с названието Студентски град. Само в една от картите превод и транслитерация са съпоставени: *Students Town (Studentski grad)*. В другите се използва транслитерация - *Studentski grad*, различни преводни варианти със съмнителна информативност, напр.: *Student Town; Student city*, или комбинация от транслитерация и превод, напр.: *Studentski complex*.

При названията на държавни институции и учреждения практиката също е извънредно пъстра. Използва се транслитерация - *Ministerski savet; Prezidentstvo; Sadebna palata*, дори на абривиатури – *BNB*, а преводът понякога прави обекта неузнаваем, срв.: *Law Courts; Ministry of Internal Affairs; National Assembly*. Не срещнах в нито една от картите названието *Народно събрание* да се предаде с *Parliament*. Името на площада пред Народното събрание обаче винаги се транслитерира: *Narodno Sabranie Sq.*

В някои от картите намерих и сполучлив начин за предаване на съставните собствени имена. Това обаче е осъществено не върху самата карта, а в текстовата ѝ част, която е на английски. Топонимът като заглавие е транслитериран, а в краткото описание е преведен. Срв напр. в една от картите на София:

Bojanska čarkva.

The Boyana church was decorated in 1259 in a style typical of eleventh and twelfth century Byzantine art. (...)

Nacionalen istoričeski muzej

The Nacional History Museum was founded in 1973. (...)

В текстовата част на картата на Банско се наблюдават различни подходи при различните топоними и при различните езици. Следните примери дават нагледна представа както за похвалния опит за превод, така и за липсата на единство в тази посока и за стойността на превода:

Български	<i>Банка ДСК</i>	<i>Пощенска банка</i>
Руски	<i>Банк ДСК</i>	<i>Почтовый банк</i>
Английски	<i>National saving bank</i>	<i>Post bank</i>
Немски	<i>Bank DSK</i>	<i>Postenska Banka</i>

Български	<i>Долната църква</i>
Руски	<i>Долната църква (Нижняя церковь)</i>
Английски	<i>Dolnata tsarkva (The Lower Church)</i>
Немски	<i>Dolnata kirhe</i>

Български	<i>Манастир “Рождество Богородично”</i>
Руски	<i>Монастырь “Рождество Богородично”</i>
Английски	<i>Rozhdestvo Bogorodichno monastery (The nativity of The Virgin)</i>
Немски	<i>Rojdestvo-Bogoroditschno kloster</i>

Български	<i>Църква “Успение Богородично”</i>
Руски	<i>Церковь “Успение Святой Богородицы”</i>
Английски	<i>Ouspnie bogorodichno church (The dormition of The Virgin)</i>
Немски	<i>Uspenie-Bogoroditschno kirhe</i>

Разбира се, на специалиста веднага прави впечатление несполучливостта на преводите в доста случаи. Подобни парадокси в изследваните карти изобилстват, срв. напр. в картите на Пловдив на английски и на руски:

Народна библиотека “Иван Вазов”	<i>The Ivan Vazov people’s library</i>
Читалище “Възраждане”	<i>The Vazrazhdane cultural club</i>
Адата	<i>Adata/Island</i>
Сахат тепе	<i>Sahat Hill</i>
Възрожденска къща, сега е читалище “Възраждане” с картинна галерия	<i>Дом епохи Възрождения, сега дом культуры “Возрождение” и картинная галерия “Возрождение”</i>
Жълтото училище	<i>Желтое училище</i>
Къща на Георги Мавриди (...), сега е Творчески дом на писателите	<i>Дом Георгия Мавриди (...), сега Дом Творчества писателей</i>

Тук само повдигам въпроса за качеството на превода изобщо и особено в аспекта на прехвърляне от култура в култура: туристическите карти разполагат с малко пространство за текст и това усложнява проблема.

Положителното в случаите, когато се съвместяват превод и транскрипция според особеностите на латиницата на съответния чужд език е стремежът към максимална яснота. При предишните си занимания с тази проблематика поставих въпроса за комуникативността на туристическите карти. Чужденецът, който не владее и не разбира българския език и кирилицата, трябва да постигне две цели: да произнесе топонима адекватно, така че да бъде разбран, и да разбере значението му. Струва ми се, че успоредяването на превод и транскрипция осигурява посочените два аспекта на комуникативността.

Съзнателно в предното изречение употребих термина “транскрипция”, а не термина “транслитерация”. При картите на два западни езика личи стремежът на съставителите не да транслитерират според някаква несъществуваща обща латиница, а да транскрибират топонимите според варианта на латиницата, който се използва за съответния език. При предишните си занимания с настоящата проблематика поставих тезата, че латиницата в английския ѝ вариант днес се превръща в *grafica franca*. По-богатият корпус, с който разполагам сега, ме кара да мисля, че тази теза не е напълно точна. Струва ми се, че оптималното решение, поне за туристическите карти, е те да бъдат НА някой западен език, от което следва топонимията да бъде транскрибирана, а не транслитерирана според латиницата на същия този език. Разбира се, възниква въпросът за табелките на улиците, които не могат да бъдат изписани според латиницата, употребявана за един отделен език.

Ще завърша без категорично мнение. Още повече, че има още един прелюбопитен кръг въпроси, които не са изследвани като практика: топонимите

собствени имена от чужди езици, служещи си с различни варианти на латиницата и на кирилицата. Смятам обаче, че към въпроса за представянето на българските топоними на други езици е трудно да се подходи формално еднакво. Необходими са изследвания не само на днешната практика у нас, а и на практиките от нашето близко минало и в други страни, за да се вземе сполучливо решение. Това, което, надявам се, е безспорно за всички, е нуждата от уеднаквено и грамотно представяне на топонимите.

Източници

Банско. Карта. Хотели, писти, туристически маршрути. *Bansko. Hotels, ski tracks, the tourist routes*. “Домино”, 2002. Текст: бълг., рус., англ., нем.
Пловдив. Карта. *Plovdiv*. “Домино”, 2002. Текст: бълг. и англ.
Пловдив. Карта. “Датамап”, 2002. Текст: бълг. и руски.
Карта на София и България. *Card center*, 2000. Текст: англ.
Sofia. City map. Carlson Wagonlit Travel, 2000. Текст: англ.
София. *City map*. *Datamap*, 2002. Текст: англ., фр., нем.
Sofia. City map. “Домино”, 2003. Текст: англ.
Sofia. Tourist Map. 2004. Текст: англ.

Литература

Димитрова, М. Къде се намира *Dzheims Baouchur Blvd*. или за транслитерацията на микротопонимите в едно популярно справочно издание. – Бълг. език, 1999/2000, кн. 4-5, с. 182-186.
Димитрова, М. Транскрипция и/или транслитерация при малките езици? – Първи международен симпозиум “Малките” езици на Балканите и в Европа, София, 5-6 ноември 2001 год.
Нов правописен речник на българския език. Изд. “Хейзъл”, С., 2002.
Правилник за издаване на българските документи за самоличност. ДВ, бр. 33/1999, изм. ДВ, бр.- 14/2000.
Станков, В. Отново за латинската транслитерация на българското писмо. – Бълг. език, 1996, кн. 6, с. 61-65.
Станков, В. Не паралелна латиница, а единна система за латинска транслитерация на българското писмо. – Бълг. език, 1999/2000, кн. 4-5, с. 106-109.